

Eucharistiegemeenschap en kerkgemeenschap

De oecumenische discussie over eucharistie en avondmaal

Dr. C.T.M. van Vliet
VOORHOUT
ctm.van.vliet@planet.nl
www.oecumene.nl

1. Eerste verkenningen: een complex thema
  - 1.1. Een hulpmiddel: vijf perspectieven
2. Theologie van de eucharistie in engere zin: naar een gemeenschappelijk verstaan van de maaltijd van de Heer.
  - 2.1. Maaltijd met een sacramenteel karakter
  - 2.2. De werkelijke en blijvende tegenwoordigheid van de Heer
  - 2.3. Het offerkarakter van de eucharistie
  - 2.4. De maaltijd van de Heer en de dienstbaarheid
3. Theologie van de eucharistie in omvattende zin: eucharistiegemeenschap veronderstelt (in beginsel) kerkgemeenschap
  - 3.1. De nauwe band tussen eucharistie, kerk en ambt
  - 3.2. *Communio plena* en *communio non plena*: het document “One Bread - One Body”
4. Perspectieven naar de toekomst
5. Tot besluit en als vertrekpunt: maaltijd van de Heer - dynamiek van de Liefde

1. Eerste verkenningen: een complex thema

De vele vormen van goede oecumenische samenwerking en de inhoudelijke convergenties op tal van punten vormen een bron van vreugde en een genadegave.¹ De vraag naar de mogelijkheid van het samen vieren van eucharistie en avondmaal is echter een omstreden vraag, die dikwijls bron is van spanningen en pijn. Beide uitspraken vragen om een nadere uitwerking. Documenten als het *Lima-rapport* - het betreft verklaringen over doop, eucharistie en ambt uit 1982 van de Commissie voor Geloof en Kerkorde van de Wereldraad van Kerken - en de *Charta Oecumenica* uit 2001 - dat als ondertitel heeft: “Handvest voor groeiende samenwerking van de kerken in Europa” - waren een viertal decennia geleden nog onvoorstelbaar.² Ze zijn vruchten van de oecumenische beweging; een beweging die onmisbaar is wanneer de christelijke kerken in een geseclariseerde samenleving met dreiging van terrorisme en fundamentalisme op een overtuigende en effectieve wijze willen getuigen van de waarden van het evangelie. Dat evangelie zelf, meer nog het levenswerk en de persoon van Jezus Christus vormen de grootste oproep en inspiratiebron tot christelijke en kerkelijke eenheid. Zo bidt Jezus, na voor zijn leerlingen gebeden te hebben: “Niet voor hen alleen bid Ik, maar ook voor hen die door hun woorden in Mij geloven, opdat zij allen één mogen zijn zoals Gij, Vader, in Mij en ik in U: dat ook Zij in ons mogen zijn opdat de wereld gelove, dat gij Mij gezonden hebt” (Joh. 17, 20-21).

---

¹ Een beknopt historisch overzicht biedt: L.J. Koffeman, *De oecumenische beweging*, Kampen 2005.

² Het eerste is bij De Horstink te Amersfoort in 1982 als brochure uitgegeven. Het tweede is een tekst van de Conferentie van Europese Kerken en van de Raad van Europese Bisschoppenconferenties, opgenomen in: *Kerkelijke documentatie* 2001, 115-122.

Hoe de huidige stand van de oecumenische beweging te beoordelen, vijftig jaar na het Tweede Vaticaans Concilie (1962-1965) en twee maanden na de negende Assemblee van de Wereldraad van Kerken in Porto Alegre? We willen ons in deze lezing beperken tot de oecumene tussen protestanten en katholieken. Concreet luidt de vraag: is intercomunie tussen hen reeds mogelijk? In de Handelingen lezen met betrekking tot de eerste christenen: “Zij legden zich ernstig toe op de leer der apostelen, bleven trouw aan het gemeenschappelijk leven en ijverig in het breken van het brood en in het gebed” (Hand 2, 42v).³ Maar waaruit bestaat die leer van de apostelen en hoe kan men daar touw aan blijven? In de berichten van Paulus en Lukas over het Laatste Avondmaal geeft Jezus de opdracht: “Doet dit tot mijn gedachtenis” (vgl. 1 Kor. 11,23-26; Luc. 22,15-20). Maar wat wordt met het woordje “dit” bedoeld? Wat waren op die avond Jezus’ diepste bedoelingen? Over de maaltijd van de Heer doet Vaticanum II behartigenswaardige uitspraken. *Lumen gentium* 11 noemt de eucharistie “oorsprong en hoogtepunt (*fons et culmen*) van heel het christelijk leven” en geeft daarmee de centrale, ja onovertrefbare plaats van de eucharistieviering aan in het leven van het “Volk van God”. Het decreet over de oecumene doet de uitspraak: “bij de van ons gescheiden kerkelijke gemeenschappen [ontbreekt] die volle eenheid met ons die in het verlengde van het doopsel ligt en zij hebben naar onze geloofsopvatting, vooral door tekorten in het wijdingssacrament, niet ongeschonden de werkelijkheid van het eucharistische mysterie bewaard zoals die oorspronkelijk bedoeld is”⁴ (UR 22). Op het hier aangeduide onderscheid tussen *communio plena* en *communio non plena* (volle gemeenschap en onvolledige gemeenschap), dat een richtinggevend principe zal blijken te zijn, zal later in de lezing teruggekomen worden. In de reeds genoemde *Charta oecumenica* lezen we onder het kopje “§ 5. Samen bidden”: “De oecumene leeft van ons gezamenlijk luisteren naar Gods Woord en de werking van de heilige Geest in ons en door ons (...) Een bijzonder pijnlijk teken van de verscheurdheid tussen veel christelijke kerken is het ontbreken van de eucharistische gemeenschap”. Het document vervolgt: “Wij verplichten ons ertoe: voor elkaar en voor de christelijke eenheid te bidden; de vieringen en de andere vormen van geestelijk leven van andere kerken te leren kennen en waarderen; het doel van de eucharistische gemeenschap voor ogen te houden”. We kunnen ons afvragen: zou er door de *Charta* niet meer gezegd kunnen worden over eucharistische gemeenschap, dan deze als ontbrekend en pijnlijk te kwalificeren?

Voor een aantal gelovigen, zoals leden van plaatselijke oecumenische raden en “gewone” parochianen en gemeenteleden, zijn kerkelijke en theologische standpunten niet echt interessant en relevant meer. Bovendien, weliswaar zijn de officiële uitspraken van het rooms-katholieke leeraamt in verregaande mate eensluidend⁵ - wat op zich een opmerkelijk gegeven is - de visies van afzonderlijke theologen en theologische richtingen lopen ver uiteen. Dit gegeven trad duidelijk aan het licht voorafgaande, tijdens en na afloop van de Oecumenische Kerkendag in Berlijn in de zomer van 2003.⁶ Oproepen tot oecumenische

³ Dit vers noemt de drie momenten of kerntaken die constitutief zijn voor een christelijke geloofsgemeenschap, namelijk: leren, viëren en dienen of catechese, liturgie en diaconie. Vgl.: C.T.M. van Vliet, *Kerk met twee ogen. Een katholieke ecclesiologie*, Kampen Kok 2001, 68, 111-122.

⁴ Geciteerd naar: *Constituties en decreten van het Tweede Vaticaans Concilie*, Leusden 1986. Ik ga hier niet in op de vraag of *defectus* met “tekort” of “ontbreken” vertaald dient te worden.

⁵ Vgl.: *Codex Iuris Canonici* (1983), *Oecumenisch Directorium* (1993), Encycliek *Ut unum sint*, over de verplichting tot de oecumene (1995), *Katechismus van de katholieke Kerk* (1995), Encycliek *Ecclesia de Eucharistia* (2003).

⁶ Vgl.: Th. Söding (Hg.), *Eucharistie. Positionen katholischer Theologie*, Regensburg 2002; J. Brosseder / H.-G. Link (Hg.), *Eucharistische Gastfreundschaft. Ein Plädoyer evangelischer und katholischer Theologen*, Neukirchen-Vluyn 2003; *Abendmahlsgemeinschaft ist möglich. Thesen [van drie oecumenische instituten] zur Eucharistischen Gastfreundschaft*, Frankfurt am Main 2003; M.

gastvrijheid, waarschuwingen dat niet te doen, incidenten, disciplinaire maatregelen en felle theologische discussies lijken in de media het inspirerende karakter van dit grootse oecumenische gebeuren te overschaduwen. Alsof *communicatio in sacris* (sacramentengemeenschap) het voornaamste en enige huidige oecumenische thema zou zijn. Bij alle belang daarvan lijkt mij het gezamenlijk naar buiten treden, het gemeenschappelijke getuigenis van de waarden van het evangelie en van de hoop, die de verrezen Christus gedoopten biedt toch op de eerste plaats te komen.

1.1 Een hulpmiddel: vijf perspectieven

Een eerlijke en onbevangen waarneming van hoe met de vraag “Kunnen protestanten en katholieken gezamenlijk de eucharistie of het avondmaal vieren?” wordt omgegaan en hoe de vraag in concreto wordt beantwoord, levert een verwarrend en spanningsvol beeld op. Naast de reguliere vieringen kan men in parochies, gemeentes, ziekenhuizen e.d. allerlei vormen van eucharistische gastvrijheid, intercommunie en gezamenlijke vieringen waarnemen. Vaak zijn mensen er persoonlijk en emotioneel nauw bij betrokken, en soms is een open gesprek over een gekozen liturgische vorm nauwelijks mogelijk. Om hier toch enige helderheid in aan te brengen lijkt het mij behulpzaam een vijftal perspectieven of factoren te onderscheiden. Alle vijf spelen bij de onderhavige thematiek een rol, ieder met zijn eigen merites: a) Er is de factor “concrete plaatselijke situatie”. Te denken valt aan: gegroeide gebruiken en tradities op een bepaalde plaats, de situatie in gezondheidsinstellingen, de situatie van gemeente gehuwden en hoe daarmee wordt omgegaan. b) Er is het perspectief van de persoonlijke beleving. Naar het gevoel van sommige kerkgangers bijvoorbeeld is het vanzelfsprekend dat bij een uitvaartmis allen die zich met de overlede verbonden voelen ter communie kunnen gaan. Anderen daarentegen zijn blij wanneer de voorganger met enkele goed gekozen woorden de kerkgangers uitnodigt zich even te bezinnen op het wel of niet deelnemen aan de communie, om zo het klakkeloos communiceren te doorbreken. c) De visies van theologen op de vraag naar de mogelijkheid van het gezamenlijke vieren van de maaltijd van de Heer. Deze visies en de interpretatie van de betreffende oecumenische dialoogdocumenten lopen uiteen. d) Er is voorts de visie en de regelgeving van het leerambt van de rooms-katholieke Kerk. e) Als vijfde - maar de volgorde is willekeurig - is er het beleid van de plaatselijke bisschop. Men kan de vijf perspectieven en de onderlinge relaties ertussen in een tekening of grafiek, een vijfhoek, een soort *pentascoop*, zichtbaar maken. De getekende verbindingslijnen van ieder factor met de vier anderen kunnen vervolgens geïnterpreteerd worden. Een voorbeeld: het beleid van een plaatselijke bisschop laat zich uiteraard inspireren door het algemene leerambt en probeert een brug te slaan naar de concrete plaatselijke situaties, uitgaande van bepaalde theologische visies en daarmee waarschijnlijk bij verschillende gelovigen verschillende reacties oproepende. Men zou zo de vijfhoek verder kunnen beschrijven. Wellicht is het goed aan te geven waar ik sta in dit grotere geheel. Als priester en pastoor probeer ik de mensen die ik in mijn parochie ontmoet serieus te nemen en te beminnen, maar op de achtergrond zal bij mijn pastoraal handelen de visie en de regelgeving van het katholieke leerambt richtinggevend zijn. Pastor-zijn blijkt dan een kunst en een kunde te zijn. Als katholiek theoloog ben ik overtuigd van de rijkdom van de H. Schrift en van Vaticanum II en probeer ik hierdoor geïnspireerd het doel van de oecumenische beweging theologisch te dienen. In

---

Gerwing, Einige Bemerkungen zur Eucharistiegemeinschaft, in: ThGl 94 (2004) 94-102; W. Beinert, Eucharistiegemeinschaft in Römisch-Katholischer Sicht. Orientierungen unter wandelnden Horizonten, in: Catholica 58 (2004) 68-79.- Zie ook de berichten in Herder Korrespondenz en het tijdschrift rkkerk.nl.

hetgeen volgt zal de theologische verdieping van waar de maaltijd van de Heer voor staat op de voorgrond staan.

Het oecumenische gesprek over eucharistie en avondmaal heeft tal van convergenties - en soms consensus - mogelijk gemaakt met betrekking tot aspecten als het maaltijdkarakter ervan, de werkelijke tegenwoordigheid van de Heer en het offerkarakter van de eucharistie. Rondom vragen als de band tussen eucharistie en kerk, de betekenis van het ambt voor de eucharistie en de interpretatie van de categorie "sacramentaliteit" leven nog grote en wezenlijke verschillen. Het is zinvol om de eerste thematiek te bespreken in het volgende hoofdstuk onder de kop "*Theologie van de eucharistie in engere zin: naar een gemeenschappelijk verstaan van de maaltijd van de Heer*" en om de tweede groep van vragen in een afzonderlijk, in het derde hoofdstuk te behandelen, dat als titel heeft: "*Theologie van de eucharistie in omvattende zin: eucharistiegemeenschap veronderstelt (in beginsel) kerkgemeenschap*".

2. Theologie van de eucharistie in engere zin: naar een gemeenschappelijk verstaan van de maaltijd van de Heer.

Door vernieuwing van de theologie in de twintigste eeuw en door de oecumenische dialoog zijn katholieken en protestanten gegroeid in begrip voor elkaars visie op de maaltijd van de Heer en elkaars liturgische gebruiken. Door bijbeltheologische studies bijvoorbeeld vormde zich een nieuw verstaan van het bijbelse begrip "gedachtenis" en door historisch-theologische studies kreeg men een beter inzicht in de eigenlijke bedoelingen van onder meer Luther, Calvijn en Trente. De convergenties kregen haar beslag in documenten als: "*Das Herrenmahl*" (1978) van de "*gemeinsame römisch-katholische/evangelisch-lutherische Kommission*", "*Die Gegenwart Christi in Kirche und Welt*" (1977) van de dialoog tussen de "*World Alliance of Reformed Churches*" en het Secretariaat voor de eenheid van de christenen, het reeds genoemde *Lima-rapport* (1982)⁷, de studie van de "*Ökumenischer Arbeitskreis evangelischer und katholischer Theologen*" getiteld: "*Lehrverurteilungen - Kirchentrennung?*" (hrsg von K. Lehmann - W. Pannenberg 1986) en het Nederlandse oecumenische document "*Eindrapport. Analyse van de liturgische teksten aangaande maaltijd en ambt. Een studie*" van de "Commissie Maaltijd des Heren en kerkelijk ambt" (1989). We zullen in de lezing met name het Lima-rapport over de eucharistie (afgekort met Lima-E) bestuderen. Zij vormt het resultaat van meer dan 50 jaar oecumenische samenwerking van de kerken vanaf de eerste conferentie van *Faith and Order* in Lausanne 1927 tot de vergadering in Lima, Peru in 1982. Zowel de r.k. bisschoppenconferentie in Nederland als de generale synode van de Nederlandse Hervormde Kerk tezamen met die van de Gereformeerde Kerken in Nederland reageerden positief en instemmend op het gedeelte van Lima over de eucharistie. De bisschoppen schrijven: "De uiteenzetting is naar wat zij positief biedt en verstaan in de zin die door onze katholieke geloofsbeleving bepaald wordt, voor ons geloofsverstaan zeker aanvaardbaar" en de synodes stellen gezamenlijk: "De zes [bijbel-theologische] pijlers waarop de theologische bezinning van Lima op de Maaltijd rust, convergeren in hoge mate met een aantal bijbels uitgangspunten die wezenlijk zijn voor de gereformeerde traditie. Met name kan gedacht worden aan de uniciteit van Christus' heilswerk en de onherhaalbaarheid van zijn offer". Het ecclesiale karakter van de eucharistie

---

⁷ Opgenomen in: Dokumente wachsender Übereinstimmung. Sämtliche Berichte und Konsentexte interkonfessioneller Gespräche auf Weltebene, Band 1: 1931-1982, uit 1983. In 1992 verscheen Band 2 (1982-1990) en in 2003 band 3 (1990-2001).

en het daarmee samenhangende ambtsrapport van Lima roepen bij beide synodes evenwel vele vragen op: “De ambtsparagraaf ruimt geen wezenlijke barrières op op de weg naar gemeenschap en eenheid tussen de kerken (...) het laat onvoldoende de vooruitgang zien op wezenlijke discussiepunten. Daarom kunnen wij het niet, zoals de andere rapporten, aanvaarden”.⁸

Vooruitgrijpend op het vervolg van deze lezing en op basis van hetgeen we in het tweede en derde hoofdstuk over de theologie van de eucharistie in engere en in omvattende zin tegenkomen aan convergenties, consensus en nog aanwezige, wezenlijke verschillen kan ik helaas niet anders dan met Walter Kasper het volgende vast te stellen: “Het gegeven, dat het in de huidige situatie omwille van de waarheid niet mogelijk is, dat alle christenen zich verzamelen rondom de ene tafel van de Heer en aan de ene maaltijd van de Heer deelnemen is een diepe wonde aan het lichaam van de Heer en uiteindelijk een schandaal”.⁹ Een viertal aspecten¹⁰ van de theologie van de maaltijd van de Heer zullen nu nader bestudeerd worden. Daarna volgt in een afzonderlijk hoofdstuk de behandeling van het ecclesiale en het apostolische karakter van de eucharistie.

2.1. Maaltijd met een sacramenteel karakter

Door bijbeltheologische en liturgische studies tijdens de eerste helft van de twintigste eeuw is men zich het maaltijd karakter van de eucharistie opnieuw bewust geworden. Hierdoor en door benadrukking van de epiclese en de eschatologische dimensie van de eucharistie werd een overwinning van een neoscholastieke overbeklemtoneering van de onderwerpen *realis presentia* en *transsubstantiatio* mogelijk. Dit kwam uiteraard de oecumenische toenadering ten goede. Men kan spreken van een drievoudige instelling van de eucharistie door Jezus Christus: ze wordt voorbereid in de tafelgemeenschap van de aardse Jezus, is ingesteld bij Jezus' laatste avondmaal vóór zijn dood, en ze wordt bevestigd in de verschijningen van de opgestane Christus, die in verband staan met de maaltijden van de apostelen. Lima schrijft daarom: “Zo zet de eucharistie de maaltijden van Jezus tijdens zijn aardse leven en na zijn opstanding voort, altijd als teken van het Koninkrijk” (Lima-E 1). De Duitse exegeet Thomas Söding waarschuwt voor een reductie van de maaltijd van de Heer tot een religieus vriendschapsmaal met veel nadruk op de onderlinge band en op het voortdurend zoeken naar nieuwe creatieve vormen.¹¹ Met de aanduiding “eucharistie als sacramentele maaltijd, waarin ons door zichtbare tekenen Gods liefde in Jezus Christus wordt meegedeeld” (Lima-E 1), sluit Lima deze duiding uit.

2.2. De werkelijke en blijvende tegenwoordigheid van de Heer

Met betrekking tot het geloofspunt van de werkelijke tegenwoordigheid van de Heer hebben grote toenaderingen plaatsgevonden. De huidige katholieke theologie leert, dat de tegenwoordigheid van Jezus Christus op vele wijze gestalte krijgt. Hij is tegenwoordig in de vierende gemeenschap, “want waar er twee of drie verenigd zijn in mijn Naam, daar ben ik in hun midden” (Mat. 18,20). Hij is tegenwoordig in het bijbelwoord en in de persoon van de

---

⁸ De reacties zijn opgenomen in: Oecumenisch Vademecum, ‘s-Hertogenbosch, 1991vv, hier Li 49, 28, 32v.

⁹ Walter Kasper, Sakrament der Einheit. Eucharistie und Kirche, Freiburg 2004, 5, 138.

¹⁰ Het betreft geen volledig overzicht. Op bijv. de epiclese en de eschatologische dimensie zal niet in een afzonderlijke paragraaf ingegaan worden.

¹¹ Th. Söding, Was Eucharistie bedeutet, in: HK 57 (2003) 285-291, hier 289v. Vgl. G.L. Müller, Die Messe, Quelle christlichen Lebens, Augsburg 2002, 170vv.

priesterlijke bedienaar. Jezus Christus is bovenal onder de eucharistische gedaanten waarlijk, werkelijk en wezenlijk tegenwoordig. Deze werkelijke tegenwoordigheid van de Heer is het hart van de eucharistie. De tegenwoordigstelling van Jezus Christus is geen magische of mechanische handeling. Zij geschiedt namelijk door een, in naam van Jezus Christus tot God de Vader gericht, gebed om de gave van de Heilige Geest, de epiclesse. Jezus heeft tijdens zijn leven alles in de Heilige Geest gedaan. Door de Geest is Hij blijvend in de Kerk en in de wereld aanwezig. Ook de eucharistische tegenwoordigheid van Jezus Christus komt tot stand in de kracht van de Heilige Geest. Katholieken en protestanten vinden elkaar in het benadrukken van de rol van de Heilige Geest en belijden tezamen: “Wat Christus zei en deed bij de instelling van de eucharistie vormt het hart van de viering: de eucharistische maaltijd is het sacrament van het Lichaam en Bloed van Christus, het sacrament van zijn werkelijke tegenwoordigheid (...) De manier waarop Christus aanwezig is in de eucharistie is uniek” (Lima-E 13).

Tot zover is er consensus. Echter - en nu citeren we uit het officiële antwoord van het Vaticaan op het Lima- of het BEM-rapport - “in commentaar 13 wordt er een onderscheid gemaakt tussen de kerken die ‘geloven’ in de verandering van brood en wijn, en de kerken die ‘niet zulk nauw verband leggen tussen Christus’ aanwezigheid en de tekenen van brood en wijn’. Maar de laatste zin schijnt het woord ‘geloven’ te relativiseren. In deze zin wordt gevraagd of ‘dit verschil van opvatting te verenigen is met de consensus die in de tekst zelf is geformuleerd’. Van de ene kant zijn wij verheugd over de convergentie die in de tekst zelf is geformuleerd. Anderzijds moeten wij opmerken dat in de katholieke leer de verandering van brood en wijn een geloofswaarheid is; eventuele nieuwe theologische verklaringen kunnen alleen betrekking hebben op het ‘hoe?’ van deze wezensverandering. De teneur van het woord ‘transsubstantiatie’ moet op ondubbelzinnige wijze tot uitdrukking worden gebracht. Voor de katholieken is dit een centraal geloofsgeheim, en zij kunnen geen formuleringen aanvaarden die voor meerdere uitleg vatbaar zouden zijn. De verschillen zoals ze hier uiteen zijn gezet, schijnen dus niet verenigbaar met de consensus die in de tekst zelf is geformuleerd. Verdere arbeid hierover is noodzakelijk”.¹² Naast vragen met betrekking tot de duiding van de werkelijke tegenwoordigheid tijdens de viering zijn er verschillen rondom de vraag naar de blijvende tegenwoordigheid in de geconsacreerde elementen na de viering. Paragraaf 32 van Lima-E spreekt hierover, waarbij er consensus bestaat over de uitspraak, dat de geconsacreerde elementen er allereerst toe dienen om genuttigd te worden tijdens de viering. Dat het verschil tussen het protestantse gebruik om de gezegende gaven na de viering op te ruimen (of weg te gooien) en het katholieke gebruik deze in het tabernakel te bewaren voor de ziekencommunie en te aanbidden, niet onbelangrijk is, daarvan werd ik mij bewust tijdens een groepsreis door India. We bezochten ook het klooster in Calcutta waar *mother Teresa* ligt opgebaard, en ik ontdekte dat de zusters na de dagelijkse H.Mis van 5.30 uur een heel uur in eucharistische aanbidding doorbrengen. Hier vinden zij kracht voor hun liefdevolle inzet onder de *outcasts*. Deze ervaring liet mij de sociale en theologische waarde van de eucharistische aanbidding inzien en deed mij beseffen dat de oecumenische dialoog op dit punt helaas nog niet tot de gewenste overeenstemming heeft geleid. Het Vaticaan stelt daarom met recht met betrekking tot § 32 de kritische vraag: “Als men ontkent dat de werkelijke tegenwoordigheid voortduurt na de viering, wat betekent dat dan voor het verstaan van de werkelijke tegenwoordigheid en de werkelijke verandering?”¹³ Walter Kasper illustreert het helaas nog afwezig zijn van de *communio plena* met betrekking tot het verstaan van de

¹² Raad voor de Eenheid der Christenen en Congregatie voor de Geloofsleer, “Doop, Eucharistie en Ambt. Het antwoord van de r.k. kerk op het BEM-rapport”, in: Kerkelijke Documentatie 121, 17 (1989) 1-40, hier 21.

¹³ Ebd., 23.

eucharistie op de volgende wijze: wanneer een pastoor voorstelt om het tabernakel uit de parochiekerk te verwijderen of wanneer een dominee juist voorstelt in hun kerk een tabernakel te plaatsen zal er beslist veel protest in de geloofsgemeenschap ontstaan. Een teken van helaas nog bestaande verschillen.¹⁴

2.3. Het offerkarakter van de eucharistie

Gezamenlijk leren protestanten en katholieken in het Lima-rapport: “De eucharistie is het grote dankoffer waarin de kerk spreekt namens de hele schepping (...) Christus verenigt de gelovigen met zich en neemt hun gebeden op in zijn eigen voorspraak zodat de gelovigen worden getransfigureerd en hun gebeden aangenomen (...) De eucharistie is de gedachtenis van de gekruisigde en verrezen Christus, dat wil zeggen, het levende en werkelijke teken van zijn offer dat eens en voor al is volbracht aan het kruis, en dat nog altijd van kracht is voor alle mensen” (Lima-E 4v). Met name door een vernieuwd verstaan van het bijbelse begrip gedachtenis (*memoria, anamnesis*) als niet slechts een terugdenken, maar veeleer als het lofprijzend vertellen van Gods grote daden, die door de cultische viering hier en nu aanwezige werkelijkheid worden (vgl. Ex. 13,3), als tegenwoordigstelling van een heilsdaad uit het verleden, is een verre gaande convergentie mogelijk geworden met betrekking tot een traditioneel omstreden punt. De vraag naar het offerkarakter van de H. Mis leidde in de tijd van de reformatie tot heftige uiteenzettingen. Als gevolg van de katholieke leer over het Misoffer en allerlei misbruiken loochenden de reformatoren principieel het offerkarakter van de eucharistie. Zij waren van mening, dat met deze leer het unieke karakter van het kruisoffer in twijfel getrokken werd. Zij betitelden de Mis daarom als de grootste en verschrikkelijkste gruwel (*Smalkaldische Artikelen*) en als vervloekte afgoderij (zondag 30 van de *Heidelbergse Catechismus*). Terwijl de katholieke christenen de reformatoren meenden te moeten verwijten, dat zij de viering van de maaltijd van de Heer reduceerden tot slechts een gedachtenis, waren de reformatoren niet in staat in te zien, dat volgens de katholieke opvatting de H. Mis geen nieuw en zelfstandig offer is, dat het kruisoffer vervangt of ook maar aanvult. De eucharistie is de sacramentele tegenwoordigstelling (*repraesentatio*) van het offer dat eens en voor altijd voltrokken werd aan het kruis.¹⁵

Lima geeft er blijk van dat deze misverstanden gelukkig uit de weg zijn geruimd. Het verheugt katholieke ogen dan ook zeer in de gezamenlijk reactie van de twee grootste Nederlandse protestantse kerken te kunnen lezen: “Wie de uniciteit en onherhaalbaarheid van Christus’ offer belijdt zal erkennen dat antwoord 80 van de Heidelbergse Catechismus in ieder geval niet van toepassing is voor degenen die instemmen met de desbetreffende passage uit het Lima-rapport”.¹⁶ Omgekeerd zal de reactie van de r.-k. bisschoppenconferentie in Nederland aan protestantse zijde niet voor onverdeelde vreugde zorgen. Zij schrijven namelijk: “Terwijl het juist is om het offeraspect van de eucharistie in relatie te zien met al de mysteriën van Jezus’ leven en met name zijn verrijzenis, missen wij toch het expressis verbis vermelden van de wezenlijke en betekenisrijke relatie tussen Jezus’ daad van ‘*eucharistie*’ tijdens zijn afscheidsmaal en Jezus’ daad van gehoorzaamheid tot de dood op het kruis (...) Vandaar onze zorg om in de beschrijving van de eucharistie de geheel eigensoortige en werkzame presentie van Christus’ kruisoffer onder woorden te brengen, zoals men dit in de katholieke liturgie - en niet alleen in deze - gewend is te doen”.¹⁷ De

¹⁴ Vgl. Kasper 2004, 62

¹⁵ Vgl.: Johannes Paulus II, Encycliek *Ecclesia de Eucharistia* (2003), Lumen gentium 3, 28; Sacrosanctum Concilium 47.

¹⁶ *Oecumenisch Vademecum*, Li 28.

¹⁷ Ebd., Li 49v.

Duitse volwassenencatechismus noemt nog een thema dat verdere studie behoeft: “De eigenlijke oecumenische vraag is, of en in hoeverre de eucharistie als sacramentele tegenwoordigstelling van het ene en unieke offer van Christus Jezus tevens offer van de kerk is. Volgens de katholieke opvatting neemt Jezus Christus ook ons op in zijn offer, omdat we - door het doopsel met Hem verbonden - zijn lichaam zijn (...) Zo is de eucharistie ‘in, met en door Christus’ tevens het offer van de kerk”.¹⁸ Dit laatste discussiepunt duidt op het ecclesiale karakter van de eucharistie, dat in het derde hoofdstuk expliciet aan de orde gesteld zal worden en slechts in een evenwichtige ecclesiologische horizon verhelderd kan worden.

2.4. De maaltijd van de Heer en de dienstbaarheid

Consensus bestaat er tussen de kerken over de sociale dimensie en de maatschappelijke implicaties van de maaltijd van de Heer. Het Lima-rapport schrijft: “[Christenen] worden geheiligd en in liefde verzoend, om dienaars van verzoening te zijn in de wereld (...) Als we deelnemen aan de eucharistie zijn we inconsequent, tenzij we een actieve bijdrage leveren aan de voortdurende verbetering van de wereldsituatie en de levensomstandigheden van de mens (...) Op grond van hun verzoening in de eucharistie zijn de leden van het lichaam van Christus geroepen om dienaren te zijn van de verzoening onder alle mensen en om getuigen te zijn van de vreugde over de opstanding. Zoals Jezus tijdens zijn leven tollenaars en zondaars opzocht en tafelgemeenschap met hen had, zo zijn christenen in de eucharistie geroepen om solidair te zijn met de minsten der mensen en om tekenen te worden van de liefde van Christus, die voor allen leefde en zich offerde en die zich nu in de eucharistie geeft” (Lima-E 10, 20, 24). De maaltijd van de Heer geeft zo uitzicht op het Koninkrijk en op de vernieuwing van de wereld (vgl. Lima-E 22, 23). Opmerkelijk is, dat uit de johanneïsche pendant (Joh. 13) van de synoptische instellingsverhalen slechts het eerste vers (“liefde van Jezus ten einde toe”, in: Lima-E 1) een plaats krijgt in het Lima-rapport over de eucharistie. Toch zou een verdere uitwerking van de perikoop over voetwassing, verraad, het nieuwe gebod en de voorspelling van de verloochening de opdracht tot dienstbaarheid, de menselijke wankelmoedigheid en de daarmee gegeven existentiële en soms dramatische spanning, die met de maaltijd van de Heer is gegeven, op vruchtbare wijze kunnen verdiepen.

3. Theologie van de eucharistie in omvattende zin: eucharistiegemeenschap veronderstelt (in beginsel) kerkgemeenschap

3.1. De nauwe band tussen eucharistie, kerk en ambt

De maaltijd van de Heer is de viering van een gemeenschap, waarbij een van de personen de voorganger is. Over deze algemene formulering zijn protestanten en katholieken het met elkaar eens. De visies lopen echter uiteen bij een nadere invulling van de aard van de “gemeenschap” en van de “voorganger”. Hoe is de verhouding tussen de huidige kerk en de bedoelingen van Jezus Christus? Kan men stellen, dat de kerk van Christus een actieve rol speelt in het proces van heilsbemiddeling, weliswaar in afhankelijkheid van Christus en geïnspireerd door de Heilige Geest? Kan men stellen dat de historisch gegroeide kerk met bisschopsambt en Petrusdienst niet slechts het resultaat is van louter historische ontwikkelingen, maar dat de H. Geest in die ontwikkelingen op betrouwbare wijze aan het

---

¹⁸ De geloofsbelijdenis van de Kerk. Katholieke catechismus voor volwassenen. In opdracht van de Nederlandse bisschoppenconferentie, Utrecht Het Spectrum 1986, 352.

werk is? De katholieke traditie is geneigd beide vragen, voor wat de kern van de zaak betreft, positief te beantwoorden. Zij is ervan overtuigd dat de kerk van Christus, “die zich bevindt in (*subsistit in*) de katholieke kerk, die door de opvolger van Petrus en de met hem verenigde bisschoppen wordt bestuurd” (LG 8), sacramenteel van karakter is. Het Tweede Vaticaans Concilie formuleert kernachtig: “In Christus is de Kerk als het ware het sacrament, dat wil zeggen het teken en het instrument, van de innige vereniging met God en van de eenheid van heel het menselijk geslacht” (LG 1).¹⁹ Deze uitspraak is van verstrekkende betekenis en kan beschouwd worden als het fundament van een katholieke ecclesiologie. In het verlengde daarvan heeft het bisschopsambt - en daarmee tevens het priesterambt en het diakenambt - niet slechts een functioneel maar ten diepste en allereerst een sacramenteel karakter. LG leert: “door de bisschopswijding wordt de volheid van het wijdingssacrament verleend (...) de overlevering, die vooral in de liturgische ritussen en gebruiken zowel van de oosterse als van de westerse kerk tot uiting komt, maakt het duidelijk, dat de handoplegging en de wijdingswoorden de genade van de Heilige Geest verlenen (...) en wel zo dat de bisschoppen (...) de rol van Christus zelf, als Leraar, Herder en Hoge priester, vervullen en in zijn persoon optreden” (LG 21).²⁰ De volgende drie gegevens worden nu duidelijk: Het gemeenschaps- en ecclesiale karakter van de eucharistie kan niet los gezien worden van het sacramentele karakter van de kerk als geheel. Receptie van het Lima-rapport over de eucharistie kan niet geïsoleerd worden van receptie van het Lima-rapport over het ambt. Spreken over de eigenschap “de apostoliciteit van de kerk” legitimeert en vraagt om het spreken over de “apostoliciteit van de eucharistie”, een formulering die ik voor het eerst in de encycliciek “Ecclesia de Eucharistia” van Johannes Paulus II²¹ tegenkwam.

Verstoren we met deze uitweidingen de vreugde en de dynamiek van het oecumenische gesprek of geven we haar juist nieuwe impulsen? Mijn inziens mogen reële verschillen in visie niet verdonkeremaand of gerelativeerd worden. De pijn van de nog aanwezige verdeeldheid mag niet leiden tot berusting, maar dient juist een prikkel te zijn om te blijven werken aan volle kerkelijke gemeenschap (*communio plena*) tussen de kerken. In feite zien we dan ook dat de huidige oecumenische discussies kristalliseren rondom de thematiek van de sacramentaliteit en de apostoliciteit van de kerk.²² Het zou wel eens kunnen zijn - ik ben er eigenlijk van overtuigd - dat de in het vorige hoofdstuk genoemde verschillen met betrekking tot de theologie van de eucharistie in engere zin, pas in het omvattende kader van een sacramentele en communautaire ecclesiologie beantwoord kunnen worden. Het thema dat nu ter discussie staat kan wat abstract overkomen, maar ik wil het illustreren met een ervaring. Zoals gebruikelijk in de katholieke kerk vond in de week voor Pasen ook in het bisdom Rotterdam

---

¹⁹ Jezus Christus wordt beschouwd als het oersacrament, de kerk als het universele heilssacrament van Jezus Christus en de afzonderlijke sacramenten als ontvouwing van de sacramentele structuur van de kerk. Vgl. C.T.M. van Vliet, *Kerk met twee ogen. Een katholieke ecclesiologie*, Kampen Kok 2001, 99vv.

²⁰ Voor verdere verdieping vgl.: W. Löser, *Die Diskussion um die Eucharistiegemeinschaft in der katholischen Kirche*, in: Th. Söding (Hg.), *Eucharistie. Positionen katholischer Theologie*, Regensburg 2002, 178-203; M. Gerwing, *Einige Bemerkungen zur Eucharistiegemeinschaft*, in: *ThGl* 94 (2004) 94-102.

²¹ Hfd. III van de encycliciek luidt: “De apostoliciteit van de Eucharistie en van de Kerk”.

²² Vgl.: L.J. Koffeman, *De sacramentaliteit van de kerk heroverwogen*, in: *Kerk en theologie* 56 (2005) 209-222; *Van Vliet 2001*, 207vv; in het komende eindrapport van de 3de ronde in de dialoog tussen de rk Kerk en de WARC over “The church as community of common witness to the Kingdom of God” wordt de kerk aangeduid als een sacrament van het rijk Gods. Ter info: het rapport van de 2de ronde is opgenomen in: H.P.J. Witte, (red), *Kerk tussen erfenis en opdracht: protestanten en katholieken op weg naar een gemeenschappelijk kerkbegrip*, Zoetermeer 1994.

de zgn. Chrismamis plaats, waarbij de oliën voor de geloofsleerlingen en voor de zieken gezegend en het Chrisma gewijd worden. Na enkele jaren er niet aan deel genomen te hebben was ik er dit jaar op woensdagavond 12 april j.l. met enkele parochianen wel bij. Het was een bijzondere ervaring om als concelebrant de verbondenheid met collegapriesters en met het gehele bisdom te ervaren, een verbondenheid die dieper ligt dan persoonlijke sympathieën en het wel of niet delen van elkaars visie op een aantal detailzaken. Het was een bijzondere ervaring om de verbondenheid van de verschillende parochies van het diocees met elkaar en met de bisschop te ervaren en om in en door de band met de bisschop de synchrone band met de wereldkerk en de diachrone band met de voorafgaande generaties van christenen te bemerken. De apostoliciteit en de katholiciteit was min of meer erfahrbaar. Op de thematiek “de nauwe band tussen eucharistie, kerk en ambt” en de daarmee samenhangende begrippen sacramentaliteit, apostoliciteit en Rijk Gods wordt in de huidige theologie naarstig gestudeerd. Alleen op deze wijze kan kerkgemeenschap en daarmee eucharistiegemeenschap dichterbij worden gebracht. Het is niet mogelijk op deze plaats nader in te gaan op lopende theologische projecten en oecumenische dialogen.²³ Wel is het van belang in hoofdlijnen in te gaan op de consequenties van de huidige ecclesiologische en oecumenische situatie voor de vraag naar de mogelijkheid van het gezamenlijk vieren van de maaltijd van de Heer.

Het moge duidelijk zijn, dat er tussen parochies, bisdommen en andere rooms-katholieke geloofsgemeenschappen een volle gemeenschap, een *communio plena*, bestaat. Daarentegen bestaat er tussen katholieken en protestanten op basis van het doopsel een gemeenschap, die beslist reëel, maar niet volkomen is. Men spreekt over een *communio non plena*; een waardevol begrip omdat het een zwart-wit denken vermijdt en een dynamisch verstaan van verbondenheid, een verschil in graden van verbondenheid oproept. De katholieke traditie is ervan overtuigd dat “kerkgemeenschap” en “eucharistiegemeenschap” met elkaar verbonden zijn.²⁴ Hiervoor wordt onder meer verwezen naar 1 Kor. 10,16v: “Geeft niet de beker der zegening die wij zegenen, gemeenschap met het bloed van Christus? Geeft niet het brood dat wij breken, gemeenschap met het lichaam van Christus? Omdat het brood één is, vormen wij allen tezamen één lichaam, want allen hebben wij deel aan het ene brood”. Het Oecumenisch Directorium schrijft in deze context in § 129: “Het sacrament is een handeling van Christus en de kerk door de Geest. De viering ervan binnen een concrete gemeenschap is het teken van haar reële eenheid in geloof, eredienst en gemeenschapsleven. Evenzeer als de sacramenten tekenen zijn, zijn ze, vooral de eucharistie, bronnen van eenheid van de christelijke gemeenschap en van geestelijk leven, en middelen tot een verdere groei daarvan. Vandaar dat de eucharistische tafelgemeenschap onverbrekkelijk verbonden is met de volledige kerkelijke gemeenschap en met de zichtbare uitdrukking daarvan”. Als gevolg van dit principe kunnen protestanten de eucharistieviering (uiteraard) wel bijwonen, maar niet ter communie gaan.

De katholieke traditie kent echter nog een tweede principe. Het decreet over de oecumene schrijft namelijk m.b.t. *communicatio in sacris*: “Als symbool voor de eenheid is zij meestal verboden, maar als middel tot genade verdient zij soms aanbeveling” (UR 8). Genademiddelen mogen op grond van het beginsel *salus animarum lex suprema* (can. 1752: het heil der zielen is de hoogste wet) slechts om theologisch en juridisch dringende redenen

---

²³ Een voorbeeld: de “Ökumenische Forschungsgruppe” in Innsbruck heeft in 2004 gepubliceerd: S. Hell / L. Lies (Hg.), Amt und Eucharistiegemeinschaft. Ökumenische Perspektive und Probleme, Innsbruck 2004 en werkt momenteel aan een publicatie over het met ambt en eucharistie verbonden kerkbegrip. Vgl. ook de vorige voetnoot en het ARCIC-rapport “De gave van het gezag”, in: Kerkelijke documentatie 29 (200-1) 171-195.

²⁴ Vgl. uitvoerig: K. Lehmann, Einheit der Kirche und Gemeinschaft im Herrenmahl. Zur neueren ökumenischen Diskussion um Eucharistie- und Kirchengemeinschaft, in: *Söding* 2002, 141-177.

geweigerd worden. Vanwege de twee genoemde grondbeginselen - aldus het Oecumenisch Directorium in § 129 - erkent de r.-k. Kerk "dat in bepaalde omstandigheden, bij wijze van uitzonderingen en op bepaalde voorwaarden, het kan worden toegestaan of zelfs is aan te bevelen om christenen van andere kerken en kerkelijk gemeenschappen toe te laten tot [de sacramenten van eucharistie, boete en ziekenzalving]". Can. 844 § 4 van de Codex specificiert een en ander: "Als stervensgevaar aanwezig is of als volgens het oordeel van de diocesane bisschop of van de bisschoppenconferentie een andere ernstige nood ertoe dwingt, dienen katholieke bedienaren dezelfde sacramenten geoorloofd toe ook aan de overige christengelovigen niet in volledige gemeenschap levend met de katholieke Kerk, die zich niet tot een bedienaar van hun gemeenschap kunnen wenden en er uit eigen beweging om vragen, mits zij wat dezelfde sacramenten betreft blijken te geven van het katholieke geloof en zij de juiste gesteltenis bezitten".²⁵

De genoemde restricties liegen er niet om en maken dat de situatie van gemengd gehuwden vaak moeilijk en pijnlijk blijft. Men kan natuurlijk proberen, de bijzondere situaties waarin individuele protestanten aan de eucharistie kunnen deelnemen theologisch op te rekken, maar dat biedt uiteindelijk niet de echte oplossing. Niet intercommunie, maar de groeiende verwerkelijking van de communie, van de *communio plena*, is het ten diepste na te streven ideaal.²⁶ De oecumenische dialogen over ecclesiologie en sacramentaliteit, o.a. die tussen de *World Alliance of Reformed Churches* en het Vaticaan, dienen daarom voortgezet te worden, ondanks de taaiheid ervan. Je kunt je in deze context de vraag stellen of het Lima-rapport over het ambt in Nederland al voldoende besproken en gereciperd is. Ik sluit mij aan bij Karl Lehmann die schrijft: "De scheiding van de kerken is met het oog op het gebod van de Heer tot eenheid een blijvend schandaal. De vele gemengd gehuwden verplichten ons, dat wij niet aarzelen met een nog vastberadener zoeken naar het gemeenschappelijke. De Heer is beslist ongeduldig met ons, maar Hij verlangt ook zorgvuldig werk, die zich niet van de wijs laat brengen. Er zijn vele motoren die ons bij deze inzet in beweging brengen en in beweging kunnen houden".²⁷

3.2. *Communio plena* en *communio non plena*: het document "One Bread - One Body"

In het kader van een "theologie van de eucharistie in omvattende zin" is het zinvol, de aandacht te vestigen op een document uit 1998 van de drie bisschoppenconferenties van Engeland en Wales, van Ierland en van Schotland. De titel "*One Bread - One Body*"²⁸ is een toespeeling op 1 Kor. 10,17 en drukt de overtuiging van de katholieke kerk uit, dat: "deelhebben aan de gemeenschap van de eucharistie behoort altijd in te houden dat men ook de belijdenis van dat katholieke geloof deelt. Volledige deelname aan de eucharistie is een uiting van de volheid van het geloof van de kerk" (§ 60 van het document). De ondertitel, "*Een verkondigend document over de eucharistie in het leven van de kerk en de vaststelling van de algemene normen voor het delen van de sacramenten*", geeft goed de strekking en de

---

²⁵ De sectie Geloofsvragen van de Raad van Kerken in Nederland publiceerde in 1999: Intercommunie. Het asymmetrische geloofsgesprek tussen protestanten en katholieken, Zoetermeer 1999. De suggestie in het slothoofdstuk dat de algemene normen meer ruimte zouden bieden voor toelating van niet-katholieken dan de Nederlandse bisschoppen geven wordt met recht door de Bisschoppenconferentie tegengesproken in: Verklaring over intercommunie, in: Kerkelijke documentatie 27 (1999) 329v. Vgl. voor de regelgeving ook: M. Wijlens, *Sharing the Eucharist. A theological evaluation of the post conciliar legislation*, Lanham 2000.

²⁶ Vgl. *Handbuch der Ökumenik*, Band III/2, Paderborn 1987, 240.

²⁷ K. Lehmann, voetnoot 24, p. 172.

²⁸ Nederlandse vertaling in: Kerkelijke documentatie 27 (1999) 177-224.

opbouw van het document weer. Uitgaande van de wens van de Britse en Ierse bisschoppen, “dat iemand die een sacrament ontvangt, weet en verlangt naar wat de kerk met de sacramenten bedoelt” (§ 9), wordt in het tweede hoofdstuk uitvoerig gesproken over het katholieke geloof in de eucharistie en over de band tussen: a) “Christus onze Verlosser, bron en hart van de gemeenschap”, b) “de kerk, sacrament van verlossing” en c) eucharistie, verzoening en ziekenzalving. In het tweede deel “Samen, maar verdeeld” wordt ingegaan op de pijn van de verdeeldheid, op de situatie van gemengde huwelijken en op andere vormen van geestelijke nood. Het document doet de suggestie om wanneer een sacramentele communie niet mogelijk is, dat mensen dan naar voren komen voor een zegen, zoals dat in Scandinavische landen gebruikelijk is. “Zij sluiten zich dan aan bij dezelfde processie naar het altaar en geven op die manier uiting aan de nog onvolkomen gemeenschap die reeds onder de christenen bestaat (...) Wederzijdse aanvaarding van een ‘zegen’ door katholieken en ander christenen bij elkaars eucharistieviering is iets wat wij aanmoedigen als een teken van de mate van eenheid die er reeds onder ons bestaat” (§ 84). De bisschoppen menen: “Het is belangrijk om het traditionele idee van de geestelijke communie voor ogen te houden en opnieuw te bevestigen” (§ 43). In het vierde en laatste deel, “Algemene normen en commentaar”, wordt uitvoerig ingegaan op de regelgeving van de Codex (can. 844) en het Oecumenisch Directorium (§§ 122-136 van het directorium). Het document opent de mogelijkheid om ook toegang tot de heilige communie te verlenen aan afzonderlijke personen bij een unieke, eenmalige blijde of droevige gebeurtenis in het leven van een gezin of persoon. Het is aan de bisschop om de uitzonderlijkheid van de situatie te beoordelen en er dient altijd te worden voldaan aan de voorwaarden van het wetboek van Canoniek Recht (vgl. §§ 106 - 115). In een slotoverweging spreken de bisschoppen uit, dat zij beseffen, dat de beschreven visie en regelgeving christenen pijn kunnen doen. Zij besluiten met: “Het zijn echter niet de normen van de kerk over het delen van het sacrament die tot verdeeldheid leiden. Deze normen zijn slechts een afspiegeling en voortvloeiende van de pijnlijke verdeeldheid die reeds bestaat door gebrek aan eenheid onder de christenen (...) Jezus was vaak zelf de oorzaak van verdeeldheid. Het was zijn wens dat allen één zouden zijn, maar zijn onderricht en optreden leidden ertoe dat mensen zich van Hem afkeerden (...) Laten wij samen die dag tegemoet treden, waarop wij waarlijk één groot ‘amen’ kunnen zeggen op het gehele mysterie van de eucharistie” (§§ 119, 121).

4. Perspectieven naar de toekomst

Op zoek naar perspectieven in de huidige, onbevredigende oecumenische situatie wil ik de volgende voorstellen doen:

a) Suggesties voor katholieke gemeenschappen en oecumenisch geïnteresseerden: Vaak kan men een gebrekkige kennis van achtergronden en betekenis van de eucharistie vaststellen. Het verdient aanbeveling dat er nieuwe impulsen aan catechese en vorming met betrekking tot dit centrale sacrament gegeven worden. Wellicht is deelname aan eucharistische aanbidding een bijna onmisbare weg om de diepe en mystieke betekenis van het geheim van de eucharistische tegenwoordigheid en liefde van de Heer op het spoor te kunnen komen. Het niet aan de sacramentele communie kunnen deelnemen is vaak pijnlijk en het is daarom belangrijk dat pastores wijzen op de mogelijkheid om naar voren te komen en - zoals dat in Scandinavische landen gebruikelijk is - de zegen te ontvangen. Ik pleit er voor, dat bisschoppen, catecheten en pastores in Nederland een grotere bekendheid geven aan het waardevolle Brits-Ierse document “*One Bread - One Body*”. Dit document kan goede diensten bewijzen bij persoonlijke bezinning en bij groepsgesprekken.

b) Suggesties voor oecumenische kringen: Is het wijnglas van de oecumene half vol of half leeg? Het lijkt mij zinvol om zowel het bereikte als datgene wat nog gerealiseerd dient te worden voor ogen te houden. Het verdient aanbeveling om in oecumenisch verband documenten als het *Limarapport* en de *Charta Oecumenica* nader te bestuderen. Bevat de Charta niet vele, nog niet uitgeputte impulsen tot oecumenische acties op het gebied van diaconie en getuigenis, interreligieuze dialoog en humanisering van de samenleving? Mijns inziens zijn acties als “*Intercity bestemming Pasen*”²⁹ voor herhaling vatbaar en verdient het aanbeveling om in oecumenisch verband werk te maken van de voorbereiding van de 3de Europese Oecumenische Assemblee in Sibiu, Roemenie, in sept. 2007.

c) Suggesties voor theologen en kerkleiders: Bij de vreugde vanwege de bereikte oecumenische toenaderingen dient de pijn van de afwezigheid van de *communio plena* te leiden tot vastberaden voortzetting van de oecumenische dialoog, met name met betrekking tot ecclesiologische thema's en de categorie “sacramentaliteit”. In zijn boeken “*Sakrament der Einheit. Eucharistie und Kirche*” en “*Wege der Einheit. Perspektiven für die Ökumene*”³⁰ karakteriseert Walter Kasper de oecumene als een “oecumene van het leven”, waaraan uiteindelijk alle geledingen van de kerk hun steentje dienen bij te dragen, en als een “geestelijke oecumene”, omdat uiteindelijk de Heilige Geest door oecumenisch gezinde mensen zijn werk wil en zal blijven doen. Het pneumatologische karakter van de oecumenische beweging inspireert ons optimistisch te blijven. Het luthers-katholieke document over de rechtvaardigingsleer uit 1999 en het recente anglicaans-katholieke document “*Maria, genade en hoop in Christus*” (2005) stemmen hoopvol³¹, omdat zij laten zien, dat er wezenlijke oecumenische vooruitgang mogelijk is met betrekking tot thema's, waarbij dat enkele decennia geleden nog niet voor mogelijk werd gehouden. Waarom zou het niet mogelijk zijn, om door oecumenische dialoog en met behulp van onder meer de methode van re-receptie³² kerkgemeenschap en daarmee eucharistiegemeenschap dichterbij te brengen?

5. Tot besluit en als vertrekpunt: maaltijd van de Heer - dynamiek van de Liefde

Hoe zal ik besluiten? Het lijkt mij passend om een tekst te nemen uit “*Intercity bestemming Pasen. Een reisgids voor de goede week*”. Bij het hoofdstukje station Witte Donderdag is de volgende tekst opgenomen:

Maaltijd

*Hij heeft ons aangekeken. De een na de ander. Telkens bleven
zijn ogen even hangen op elk van onze gezichten. En
zoals wij ieder trek rond zijn mond, elke rimpel om zijn
ogen kenden, zo kende hij die van ons. We kennen elkaar
al zo lang. Maar hij keek verder. Dieper dan de oppervlakte
reikte zijn blik en elk van ons was alleen met zijn gedachten.*

---

²⁹ Het betreft een oecumenisch opgezette, landelijke actie voorafgaande aan de Goede Week en Pasen 2006, waarbij men randkerkelijken uitnodigt voor de kerkdiensten en de dagen van de Goede Week voorstelt als stations op een treinreis. Zie: www.intercitypasen.nl.

³⁰ Freiburg 2004 en Freiburg 2005.

³¹ Een Nederlandse vertaling van het eerste document is opgenomen in: *Collationes* 30 (2000) 91-99 en van het tweede in: *Kerkelijke documentatie* 33 (2005) 186-220.

³² Vgl. voor de oecumenische methode van re-receptie (en voor huidige oecumenische uitdagingen): *Van Vliet* 2001, 207-215.

Wat denkt hij? Hoe zou hij mij noemen? “Dwaas”, “verrader”, “lafaard”, “zwakkeling”, “mislukking”? En toen hij de ronde met zijn blik gedaan had, ontkende hij de namen die wij onszelf in zijn ogen gegeven hadden niet. Maar voluit, royaal gemeend zei hij: “Ik hou van je”. En nu ik me dit herinner zou ik het een avond lang, een leven lang willen herhalen: Ik hou van je. Ik hou van je. Om het uiteindelijk te kunnen geloven.³³

“Ik hou van je”, deze woorden vormen de sleutel om het geheim van de eucharistie en het avondmaal te kunnen verstaan. “Ik hou van je”, zegt Hij... Wanneer men de liefde van God ervaart en denkend uitgaat van een liefhebbende God, dan is het mogelijk om in analogie met de weddenschap van Pascal te opteren voor³⁴ de mogelijkheid van een Schepper, voor de mogelijkheid van de menswording van Gods Zoon, voor de mogelijkheid van Zijn werkelijke en blijvende tegenwoordigheid in de eucharistie, voor de mogelijkheid van de radicaliteit van de sacramentele heilsorde. Wanneer men leeft vanuit het geheim van de eucharistische liefde, is het mogelijk om het voorbeeld van dienstbaarheid dat Hij bij de voetwassing heeft gegeven (vgl. Joh. 13) na te volgen, zoals de zusters van mother Theresa dat doen. Wanneer men als theoloog **de realiteit en de radicaliteit** van de eucharistische liefde bedenkt, dan moet het mogelijk zijn om door Zijn Geest geïnspireerd met behulp van de oecumenische dialoog het moment te bespoedigen, waarnaar wij allen verlangen: het moment waarop katholieken en protestanten samen in volledige gemeenschap de maaltijd van de Heer kunnen vieren.

---

³³ Hilversum 206, 38.

³⁴ Ik heb mij hierbij laten inspireren door: St. Van den Bossche, De macht Gods. R.K. bedenkingen bij een protestantse sacramentsvisie, in: L. Boeve / idem / G. Immink / P. Post (red.), Levensrituelen en sacramentaliteit tussen continuïteit en discontinuïteit, Kampen 2003, 81-94.